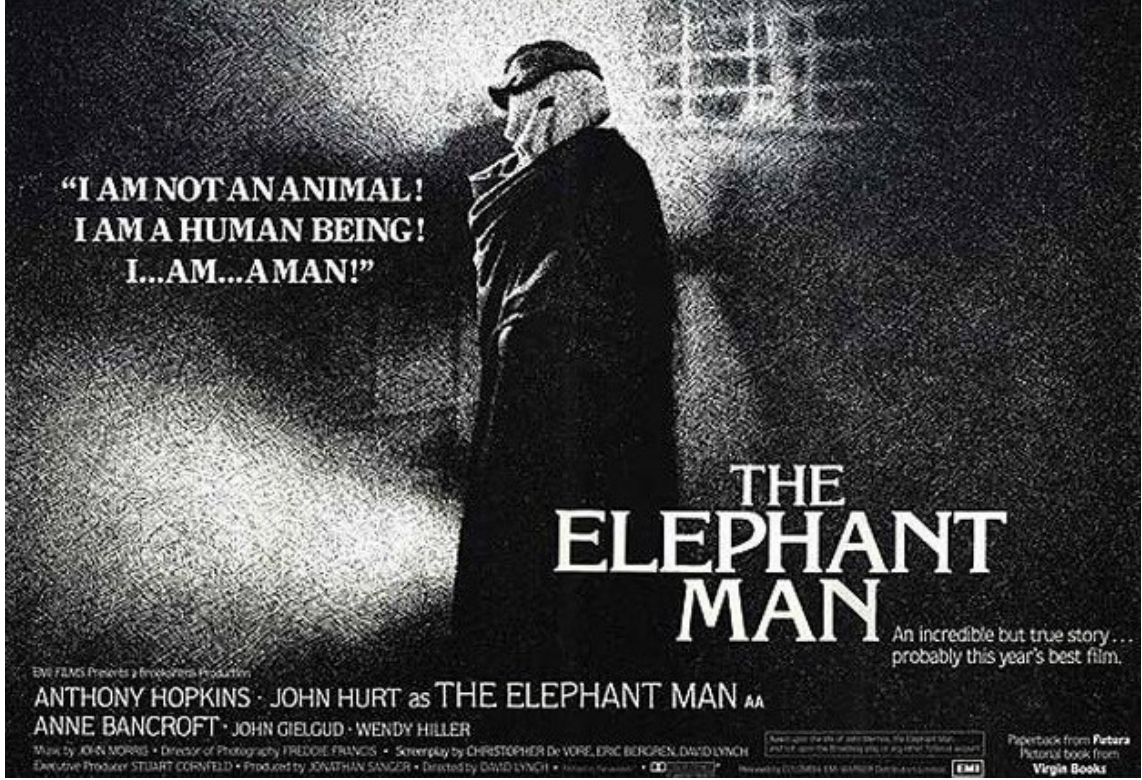

LYNCH'İN NAİF CANAVARI: *FİL ADAM* (1980)

Dilek Bayık

*"Almodovar Teoremini oluştuyorum: Korkunç bir şeyi güzelliğe çevirmek için ona yeterince uzun süre bakmak yeter."*¹

David Lynch'in ikinci uzun metraj filmi *Fil Adam* (The Elephant Man, 1980), Victoria Dönemi Londrasının hüznünlü figürlerinden birini konu ediyor. Ciddi vücut deformasyonundan mustarip **Joseph Merrick**'in ucube sirklerinde başlayan hayatı, duygu sömürüsüne gidilmeden, insan olmaya ve insanlık onuruna dair bir hikâye olarak sunulur. Bu yönüyle, özellikle yönetmenin sinemasına mesafeli seyircinin de çok rahat ilişki kurduğu, en sevilen **Lynch** filmlerinden biridir. Öte yandan, stüdyodan gelen teklif ile çekilmiş olmasına rağmen, **Lynch**'in dünyasındaki konulara yakınlığı ve yönetmenin üslubunu yansıtan görsel-işitsel öğeler sayesinde, kendi özgün projelerinin yanında değerlendirilebilir.

¹ Antoni Casas Ros (2009), *Almodovar Teoremi*, Çev: Ö. Naldemirci, Sel Yayıncılık

Fil Adam, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de yaşayan gerçek kişiler ve olaylardan yola çıkıyor. Film büyük oranda gerçekte yaşananlara sadık kalsa da **Merrick**'in hayatını dramatik dokunuşlarla yeniden şekillendirerek anlatıyor. Senaryodaki küçük değişimlere ve gerçeklikten sapmalara gönderme yaparcasına, filmde karakterin adı Joseph değil John Merrick olarak geçiyor. Filmin başrollerinde, **John Hurt** John Merrick karakterini, **Anthony Hopkins** ise Dr. Frederick Treves'i canlandırıyor. John Merrick'in vücudunda konuşmasını ve hareketlerini kısıtlayacak ölçüde tümörler ve şekil bozuklukları vardır. Buna, annesinin kendisine hamileyken fillerin saldırısına uğramasının neden olduğuna inanmaktadır. İnsanların kafeslerde sergilendiği bir gezici sirkte zorla çalıştırılmaktadır. Londra'da kendisini fark edip yardım eli uzatan Dr. Frederick Treves sayesinde hastaneye yatar ve görece huzurlu bir hayata kavuşur. Burada yaşarken sanatçılar, İngiliz sosyetesini ve soyluların ilgi odağı haline gelir. Ancak hastanede çalışan gece bekçisinin duygusal ve fiziksel saldırıları yüzünden kaçarak tekrar sirklerde çalışmaya başlar. Kendisine yardım eli uzatan kumpanyadaki arkadaşları sayesinde Londra'ya ve hastaneye geri dönmeyi başarır. Genç yaşında hastanede hayatını kaybeder. Sirklerde başka birinin zorlamasıyla değil kendi rızasıyla çalışmış olması, kaldığı hastanede şiddet görmemiş olması, sakin bir hayat sürüp tekrar sirklerde çalışmaya dönmemiş olması, gerçek hayatla filmin senaryosunun ayrıldığı noktalardır.

Konusuna bakıldığında, **David Lynch** böyle bir filmi çekmek için ilk akla gelecek yönetmen değil gibi duruyor. Bu proje **Lynch**'e nasıl geldi? Yönetmenin ilk filmi **Eraserhead** (1976), meraklı sinemaseverlerin beğenisini kazanarak kült bir esere dönüşmüştü, ama onu kitlelere tanıtabilecek türde bir film değildi. **Lynch**'e sektörün kapısını açan, **Stanley Kubrick**'in **Eraserhead**'den etkilenmesi ve

izlemesi için yapımcı **Stuart Cornfeld**'e önermesi oldu. **Cornfeld** kendisiyle bağlantıya geçtiğinde, **Lynch**'in elinde çekmek için finansal destek aradığı bir senaryosu vardı. Ancak *Ronnie Rocket*, stüdyonun çekmeye cesaret edemeyeceği kadar ana akımdan uzak, absürt bir macera filmi senaryosuydu, bu yüzden kabul görmedi. Onun yerine seçmesi için üç senaryo önerdiler. **Lynch**'in tercihi tereddütsüz *Fil Adam* oldu. *Fil Adam* hayata geçirilene kadar karşılıklı tavizler verildi: Ortak yapımcılardan **Mel Brooks**, filmin yönetmeni ve tüm oyuncu kadrosunun İngiliz olmasında ısrarlıydı. **Cornfeld**, bu proje için doğru yönetmenin **Alan Parker** değil **David Lynch** olduğu konusunda **Mel Brooks**'u ikna etmek için çok çaba harcadı. **Lynch** de stüdyonun önerdiği teknik ekip ve oyuncu kadrosuyla çalışmayı kabul etti. Tek istisnası, *Eraserhead*'te birlikte çalıştığı ses teknisyeni **Alan Splet**'i *Fil Adam*'ın kadrosuna dahil ettirmektir.

Lynch'in **Eric Bergren** ve **Christopher De Vore**'un senaryosunda yaptığı değişiklikler, *Fil Adam*'ı bir **Lynch** filmine dönüştüren ilk adımlardır. Yönetmen dramatik yapıyı güçlendirmek için, senaryoya Merrick'in hastanede fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığı bölümleri ekler. *Ronnie Rocket*'ta planladığı endüstriyel arka planı bu filme taşır. Şehir, sanayi devriminin yarattığı bir canavar olarak karşımıza çıkar: Zalim gece bekçisinin peşine takılıp gittiğimiz arka sokaklarda, makina buharlarına karışan sis ile cisimlenir. Yer altından geçen borular Londra'nın derisinin altındaki damarlardır. Merrick'in kabuslarını ve çılgınlığını taşırlar. Fakir işçi sınıfı, bu mekanik canavarın hem kalbini çalıştıran mekanizma hem de tıpkı Merrick gibi onun tarafından ezilen kurbanlardır. Dünyalar arasında gizli geçitler bulup süzülerek ilerleyen kamera bizi bu yolculuğa çıkartır; Merrick'in bakışlarından maskesinin deliğine kayar, bunu gizli bir geçit gibi kullanarak yer altında dehlizler boyu ilerler, şehrin cehennemine iner.

Merrick'in katıldığı sirkteki cüceler ve vücutları deforme olmuş diğer insanlar, **Lynch**'in yine *Ronnie Rocket*'tan taşıdığı ve diğer filmlerinde de tekrar edeceği figürlerdir. Gayriinsani kumpanyanın diğer aktörlerinin şefkati ve yardımı sayesinde Merrick, mutlak bir ölümden kurtularak hastaneye geri dönebilir. **Lynch**, farklı, kırgın ve "çirkin" olandaki inceliği sadece Merrick üzerinden anlatmakla yetinmez, iyi ve doğru olanı "ucube"ler grubunun bir davranışı olarak göstererek farklı olana güzelleme yapar.

Açılış ve kapanış sahneleri, yönetmenin imzasının en net görüldüğü kısımlardır. Film, Merrick'in annesinin fillerin saldırısına uğradığı kâbus atmosferindeki bir sahne ile başlar. Adım adım ilerleyen fillerin, piston sesini andıran ayak sesleri ve fabrika gürültüsüne benzer gürlemeleri, genç kadının sessiz çılgılık görüntüleri üzerine biner. Bu, bir yandan Merrick'in annesi kendisine hamileyken fillerin saldırısına uğradığı söyleminin canlandırmasıdır. Öte yandan failleri filler, ya da onların temsilinde sanayileşmiş şehir olan, toplu bir tecavüz sahnesi olarak okunabilir. Bu sahnenin hemen ardından buharlar içinde duyduğumuz çocuk

ağlaması ve sirk görüntüleri, Merrick'in karmaşa içindeki Londra'ya doğuşunu temsil eder. Filmin kapanışında, **Lynch**'in süzülen kamerası bir kez daha karşımıza çıkar. Merrick'in yatağından, annesinin fotoğrafı ve kilise maketi boyunca ilerler, aralık pencereden evrenin sonsuzluğuna geçer. Merrick doğumunda olduğu gibi buhara dönüşür ve yıldızlı gökyüzünde beliren annesinin yüzüyle bütünleşir.

Fil Adam, *Eraserhead* gibi siyah beyaz çekilen bir film. Siyah beyaz olması, filmin rüya ile gerçek arasında gidip gelen tonunu güçlendirip, Viktorya Dönemine yakışır şekilde karanlık ve huzursuz bir atmosfer yaratır. Bu tercih ve filmin konusu, ister istemez klasik dönemin önemli bir filmini akıllara getirir. *Fil Adam*'ı seyrederken, bir sirkte geçen olayları konu alan, **Todd Browning**'in yıllarca yasaklanan filmi *Ucubeler*'i (Freaks, 1932) hatırlamamak imkânsız. *Ucubeler*'in güzellik algısını mı sorguladığı yoksa deforme insan vücudunu fetiş konusu yapmaya mı cüret ettiği hala tartışılıyor. *Fil Adam*, böylesi bıçak sırtı bir meseleden alnının akıyla ve zarafetle çıkabilmiş. **Lynch** sinemasından aşına olduğumuz yakın planlarla yakalanan duygu yoğunluğu ve elbette **Anthony Hopkins**'in oyunculuğu sayesinde, seyirci Frederick Treves karakteri ile özdeşleşir. Bu sayede, Merrick'in fiziksel görünümünden rahatsız olduğu için ve ona yapılan kötü muameleden dolayı kendini suçlar. Filmde Merrick'e tutulan ayna, davranışlarını ve yargılarını sorgulamak için seyirciye tutulan bir aynaya dönüşür.

Fil Adam 1981'de sekiz dalda ödüle aday gösterilmesine rağmen Oscar töreninden eli boş döndü. O yıl **Robert Redford**'un yönettiği *Sıradan İnsanlar* (Ordinary People, 1980) En İyi Film dahil dört dalda Oscar kazandı. **Mel Brooks**'un isyan ederek söyledikleri, gerçekleşmiş bir kehanet gibi görünüyor: "On yıl sonra *Sıradan İnsanlar*, Trivial Pursuit oyunundaki bir sorudan ibaret olacak,

Fil Adam ise insanların hâlâ ilgiyle izleyeceği bir film olmaya devam edecek". En azından kendi deneyimim açısından **Mel Brooks**'un yüzde yüz haklı çıktığını söyleyebilirim. **Fil Adam** benim için çok ayrıcalıklı yerde duruyor. 13-14 yaşlarındayken karşımda bir **Lynch** filmi olduğunu bilmeden, hatta **David Lynch** adında bir yönetmenin var olduğundan bile haberdar olmadan, **Fil Adam**'ı seyrettiğim anı ve ne kadar sarsıldığımı hala hatırlıyorum. Uzun yıllar boyu, filmde sahneler benle beraber yaşamaya devam etti. Bunlar hikâyenin değil, tam tarif edemediğim duyguların taşıyıcısı imgelerdi: Dr. Frederick Treves'in kirli bir camdan bakışı derin bir hüznün, suçluluk ve kalp kırıklığını yansıtıyordu; Merrick'in maskesi ise, en savunmasız anlarda ortaya çıkan güvensizlik duygusuyla insanı cehenneme sürükleyen bir kara delikti... Yıllar sonra, hemen her sinemaseverin yapacağı şekilde bir görev edasıyla, **David Lynch** adında çok zor filmler çeken yönetmeni **Mulholland Çıkma** (Mulholland Drive, 2001) filmi ile "ilk kez" seyretebilmeye koyuldum. Bu karmaşık yönetmeni daha iyi anlarım ümidiyle biraz araştırdığımda, **Fil Adam** tekrar karşıma çıktı. O an, bir **Lynch** filmi seyretmenin duygu ve rüya paylaşımı olduğunu, **Fil Adam**'ın bunu bana yıllar önce öğrettiğini fark ettim.

Fil Adam, **David Lynch**'in sinematografisinde en geleneksel filmlerden biri. Bu yönüyle hem hikâye anlatan sinemadan zevk alan, hem de yenilikçi **Lynch** sinemasını seven ya da bu sinemayla bağ kurabilmek için köprü arayan sinemaseverleri memnun edecek bir eser. Bytes karakterinin gösteriyi sunduğu sözlerle: "*Sonuç açıkça ortada. Bayanlar ve baylar, işte... Fil Adam!*"